

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYIN NO : 521

FEN EDEBİYAT FAKÜLTESİ YAYIN NO : 30

YENİ TÜRK EDEBİYATI ANTOLOJİSİ II

1865 - 1876

HAZIRLAYANLAR

MEHMET KAPLAN

İNCİ ENGİNÜN   BİROL EMİL

İSTANBUL - 1993

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYIN NO : 521
FEN EDEBİYAT FAKÜLTESİ YAYIN NO : 30

YENİ TÜRK EDEBİYATI ANTOLOJİSİ

II

1865 - 1876

HAZIRLAYANLAR

MEHMET KAPLAN

İNCİ ENGİNÜN   BIROL EMİL

İSTANBUL - 1993

LİSAN-I OSMANİ'NİN EDEBİYATI HAKKINDA BAZI
MÛLÂHAZÂTI ŞÂMİLDİR

Eczâ-yı beşer câlib-i ta'cil-i fenâdır
İbkâ-yı eser mûcib-i tahsîl-i bekâdır
(Li - Nâmıka)

Hakikat, insan için sür'at-i zevâlde misli-sâir olan lezzet-i hayatın sebâtsızlığına mukabil gelecek bir nimet varsa, o da benî nev'ine bir yadigâr-ı ömr ihdâ ederek, nef'-i nâs ile hayr-ı nâs olmak şerefini ki vücudun fazilet-i sahihasıdır, ilelebed muhafaza ile cebr-i mâfât etmektir.

Âsâr-ı beşeriyede ise sözden pâyidâr bir bergüzâr yoktur. Çünkü en ziyade resânet-i mamuriyetle ma'rûf kişverleri bile, devr-i zamane gavr-i zemine geçirse, yine hâtıra-ı enâmda cay-gîr olan bir beyt-i metîn, rağbet-i eslâftan himâyet-i ahlâfa intikâl ederek, dünya durdukça halelden emin kalır.

Vâkıa, madem ki söz teâti-yi efkâra vasıtaadır ve madem ki teâti-yi efkâr insanîyet-i mücesseme denilmeğe şâyân olan temeddün-i umûmî münâsebâtına râbitadır, kelâmın fâidesi beşerin nev'iyetiyle kâim ve binâenaleyh bir güzel söz nâtıkîyetiyle beraber dâim olur.

İşte kelâm müdavele-i tasavvur hizmetine kudretten müvekkel bir cism-i lâtıftir ki, binlerce seneler geçse taravet-i nev-civânîsine zevâl erişmez. Amma haysiyet-i kemâli itibârında bulunan sıhhat-i meâliyle tenâsüb-i endâmı hükmünde olan tertîb-i intizâmı yerinde olmalıdır ki, herkes indinde mahbûb-ı kulûb ve o hal ile her zamanda memdûh ve mergûb olabilsin.

Eğerçi siyret zarif olunca suret lâtif olmasa da nakâisten ma'dûd olmamak lâzımgelir. Fakat âsâr-ı edebîyyeyi belâgat-i müeddâ, fesâhat-ı edâ ihtiyacından vâreste edemez. Zira bir te'lif ki hüsn-i ifâdeden mahrûm olur, hâvî olduğu hakâyık, çire-desti-yi intihâl ile mahâret-i kalemiyye ashâbının mülk-i yemini sırasına pek kolay intikâl edebileceği için mahfazasız cevher hükmündedir.

Hülâsa, beşerde dâim olan kemâldir. Cemâl mütehavvil olur. Halbuki eserde kâim olan makaldır. Meâl müntakil olur. Fakat madem ki ma-

hiyetin tagayyürü ve tabiatın hüsn-i ifadeden teneffürü adîmü'l-ihhtimaldir, bir eserin ebediyetine meâl-i sahîhinin makâl-i fasîh ile ittihâdı kâfil olur.

Buna bir burhân-ı müeyyedir ki, asrımızda terakkiyât-ı maârif eseriyle kudemâ-yı felâsifenin efkâr-ı hikemiyyesini - ki heyulâ-yı irfân tarifine sâdıktır - cerh ve islâh için, mahiyet-i kemâlin dekâyıkına vâkıf olan bunca erbâb-ı nazar ta'rizât-ı şedîde irâd etmekte iken üdebâ-yı sâlifenin âsâr-ı kalemiyyesini ki - mezâyâ-yı vicdan tavsîfine lâyıktır - şerh ve izâh için hâsiyyet-i makâlin hakâyıkına ârif olan nice ashâb-ı hüner takrizât-ı adîde inşâd eylemektedir.

Hattâ üdebâ-yı hükemâdan biri mehâsin-i edebiyye fevâidini muhakeme ettiğî sırada, malûmât-ı kesîre ve vukuât-ı garîbe ve belki keşfiyyât-ı cedîde bile bir eserin bekâsına zâmin-i emin olamayacağını beyân eyledikten sonra der ki, «bunlar insandan hâric şeyler olup, beyân ise aynıyla insandır».

Bu muameleye bakılınca, ahlâfına edîbâne bir eser bırakanlar mahiyet-i insaniyyesini hayat-ı ebediyye ile insaniyete hizmet için istihlâf etmiş oluyor. Böyle bir hayrî'l-halef sahibine göre, ne büyük şereftir ki benî nev'î içinde ilelebed yâd-ı cemîlini saklar. Bir surette ki inkilâbât-ı âlem bir edîb-i kâmilin nâmını seng-i mezarından ifnâ etse, yine ser-nâme-i âsârından imhâ edemez.

Sözün ibkâ-yı nâmdan başka icrâ-yı merâmda dahi hizmeti bir de-recededir ki tahvil-i efkârda tesir-i nutuk, şimsîr-i kahra galib olduğu tecârib-i adîde ile sâbit olmuştur. Hattâ Zemahşerî *Mukaddime-i tefsir*'inde kelâmın şânını teyid için demiştir ki «zuhûr-i İslâmda seyfi Şeriata karşı duran mutaassıbîn-i Arap hükmi belâgata mukâvemet edemediler».

Vâkıa efkâr-ı umumiyyenin hissedâr-ı hükûmet olduğu yerlerde kuvve-i nazar sahibi olan bir belîg, milletinin kuvve-i asker ihtiyacından vâreste bir hâkim-i nâfizü'l-kelâmı hükmünde bulunur.

Eğerçi edebiyat, memurîne göre mâbihü'l-istihkak olmadığı müsellemdir. Ama bir kısmı olan inşânın tedâvül-i muamelâta vasıta-ı münferide olması cihetiyle, idâre-i devletçe dahi vücûd ve intizâmı elzemdir.

Sözün ahvâl-i vicdâniyyeyi tahvilde olan tesir-i belîğine mebnî bir büyük fâidesi dahi milletin hüsn-i terbiyetine hizmetidir ki, hakikat-i halde lâfzen edebiyatın me'haz-ı iştikâkı edeb ise, mânen edebın masdar-ı intişârı edebiyattır denilebilir. Zira iki mânâsıyla edîbâne yazılmış bir eser, mekârim-i ahlâk için öyle bir kanun-ı muteberdir ki, herkes bil-ihtiyar itâatına mâil ve o cihetle yalnız vücûdu muhafaza-ı ahkâmına kâfil olur.

Bundan başka tevsî-i karîhaya hizmeti cihetiyle maârif-i edebiyeye efkârın dahi muallim-i evveli addolunur. Hattâ bu mütalâa ile bazı erbâb-ı dâniş fikrin kemâlini lisanın kemâlinden bilmışlerdir. Hakikat buna bir bürhan-i istikraî değil midir ki, fitratları tabiata mûcib-i iftihar olan ecille-i hükemânın hemen cümlesi, mehâsin-i edebiyeye ile tezyîn-i lisan eden milletler bülegâsından zuhûr etmiştir.

Bu kadar fûnûn-ı dakika ve havâdis-i kevnîyyenin tedvîn ve tâlîmindeki suhûlet, kelâmın vuzûh ve ihtisâr ve hüsn-i tertîbi gibi kavâid-i edebiyeye riâyet sâyesinde hâsıl olduğu için edebiyat, maârifin dahi ihtiyacât-ı asliyyesinden sayılır.

Bir de ittihad, medeniyet-i milletin bir müşahhas misâl-i zî-hayatıdır ki, lisanı edebiyattır. O cihetle edebiyatsız millet, dilsiz insan kabîlinden olur.

Filhakika târih-i medeniyeti nazar-ı hikmetle mütalâa edenler, edebiyatın muhafaza-ı milliyette olan tesirine her millet-i muntazamayı bir delîl-i nâtik bulmuşlardır. Şimdiki halde devlet ve marifetleri münkarız olmuş olan Arabın ahvâli bizim için bir ibret-i kâfiyedir ki, bazı fırkaları vahdet-i kelimelerinin rabıtası olan diyânet-i İslâmiyyeyi dahi kaybetmişken, lisanları kuvvetiyle hâlâ kavmiyetlerini muhafaza etmektedirler.

İşte edebiyat bu kadar fevâidi hâiz olmak hasebiyle her millet içinde gayet kıymetdâr bir fenn-i celîl itibar olunur. Bizde ise rağbeti o kadar ifrata varmıştır ki bayağı güzelce kitâbet, kerâmet derecesinde tutulur. Bununla beraber şâyân-i teessüftür ki, edebiyatımız yukarıda ta'dâd olunan muhassenâtın hemen cümlesinden mahrûm gibidir.

Kitap suretinde hangi telif-i edîbânemiz vardır ki tezyînât-i lâfziyeden ayrıldığı halde bihakkın şâyân-ı tahsin olabilsin. Sabah-ı marifet ki mahiyet-i eşyayı göstermek şânındandır, envârını her tarafa neşrettikçe hayalât gibi hakikat ve tabiatın hâricinde olan böyle bir takım âsârın zevâlden kurtulması nasıl ümid olunur?

Lisan-ı edebiyatı anlamağa avâm muktedir değildir ki, usul-i idaremiz hitâbete müsaid olsa dahi tesirinden istifade mümkün olsun. Hattâ edebiyatımız nutuk denilecek bir esere mâlik olmadıktan başka, mükâlemede fesahatin kadri bile ma'lûm değildir.

Müellefât-ı mensûremizde efkâr ve güftârı tabîî bir kitap yoktur ki, tabiata tesir ile tehzîb-i ahlâka hizmet etsin.

Rûkn-i âzamı mübalâgat-i riyâkârâne ve meşreb-i kalenderânedan ibaret olan manzûmatımız ise, fesâd-ı ahlâkı o kadar tervîc eder ki diwan'ı (Fûrs-i cedid lügatlarında şeytan mânâsına mazbut olan) devin sî-

gatü'l-cem'i zannedenlerin kavline şâîrâne bir tevcih aranırsa, bizim di-
vanları göstermek kifâyet eder.

Edebiyatımızda mânâ sanat uğruna feda olunageldiğinden, vüs'at-i
tasavvur o derece ifrata varmıştır ki, bazı kere tahayyülde eb'âd-ı mut-
laka dahiline bile kanaat olunmaz. Vazife-i asliyyesi temyiz-i hakikat
olan efkâra ise, böyle âsârın mazarrattan başka ne tesiri olabilir?

Türkçede, değil fünûn, hâlâ edebiyat dahi lâyıkiyle tedvîn olunma-
dığı için Arap ve Acem ve onlara ilâveten ehl-i kalem, lisanlarını öğren-
mek yolunda zaman-ı tahsilin bir çoğunu ifnâ etmedikçe tahriren dürüst-
çe ifade-i merâm kabil değildir. Halbuki o kadar himmet maarif-i sâireye
sarfolunsa, zeki bir insanı bayağı bir â'lem-i zû-fünûn eder. Vâkıa ku-
rûn-ı ahîredeki milletlerin bülegâsı, lügat ve edebiyatta lisanlarının me'-
hazı olan elsine-i atıkaya intisâb etmek mecburiyetinden vâreste değil-
dir. Fakat onlarda bu mecburiyet, fennin ikmâlini arzu edenlere mah-
susdur. Bizde ise bir adam Arabî ve Farisî mukaddemâtına altı yedi sene
vakf-ı vücûd etmelidir ki imlâ ve mânâsı yerinde bir mektup yazabilsin.

İşte edebiyatımızın maârif-i umumiyeye tesiri bu mazarrat-ı uzmâ-
dır.

Edebiyatın râbîta-i milliyeye ait olan hizmetinden ise, o kadar mah-
rumuz ki lisan-i Arab münteşir olduğu yerlerde Yunanî gibi zamanının
kâffe-i meâsir-i ilmiyyesiyle kuvvet bulmuş bir lisanı galebe-i fesâhatla
mahvetmişken, Türkçemiz henüz elifbası bile olmayan Arnavut ve Laz
lisanlarını dahi unutturamamıştır. Münasebât-ı edebiyenin fıkdanı ci-
hetiyle meselâ bir Buhara'lı Türkçe söylediği halde, buradaki Türkler
içinde bir Fransız kadar dilinden anlayacak âşina bulunamaz.

Onlar şöyle dursun, İstanbul'da okuyup yazma bilenlerden dahi bel-
ki onda biri sebk-i ma'rûf üzere yazılmış bir kâğıttan ve hattâ kâfil-i
hukuk olan kanun-ı devletten bile istifâde-i merâma kâdir değildir. Çün-
kü edebiyatımıza şark ve garbın birkaç ecnebi lisanından müsteâr olan
şiveler galebe ederek ittîrad-ı ifâdeye hâlel vermiş ve edevât ve tâbirât
ve ifâdâtı, takrirden bütün bütün ayrılmış olan üslûb-ı tahrir ise bayağı
bir başka lisan hükmüne girmiştir. Bir surette ki ekser-i erbâb-ı kalem
yazdığını söylemekten ve söylediğini yazmaktan hayâ eder. Halbuki bun-
da utanacak bir hal var ise, tebliğ-i efkârda asıl olan lisana başka ve
vekil olan kaleme başka edeb tasavvur etmektir.

Bu tehâlûf seyyiesidir ki, lisanımızda sehviyyât-ı edebiyeden âri
pek az eser bulunabilir. Vaz'-ı kaide ile örf-i istimâl beyninde olan mü-
bâyenete bu sehviyatın inzimâmı tayin-i fesahatta o kadar suûbet hâsıl
etmiştir ki, *Tasvir-i Efkar* (mebhusetün anhâ) tabir-i ma'hûdunun bedâ-
het mertebesinde olan sakametini enzâr-ı umumiyede isbat için, dūr u

dıraz bir takım mebâhis irâdına mecbûr olmuştu. Şive-i lisanı yoluna feda ettiğimiz üslûb-ı tahrîr ise öyle bir tarz-ı garibdir ki lezzet - şînâs-ı edeb olanlara göre, tahatturu hakikaten mûcib-i teessür olur. Bazı nekâisin mücmelen zirde beyanına ibtidâr olundu.

Zan ve bedâhet ifade eden kelimeler bir mânâda kullanılacak kadar elfâzın hüküm ve kuvveti itibardan kalmak cihetiyle, bayağı dakikce tasavvurlarda izâh-ı meram nâ-kabildir.

Elfâzda garabet o kadar muteberdir ki, meselâ Nergisi gibi milletin en meşhur bir telif-i edibânesinden istihrac-ı meâl etmek bize göre, ecnebi bir lisanda yazılmış olan *Gülîstan*'ı anlamaktan müşkildir.

Türkçenin eczâ-yı terkibi olan üç lisan ki, telâffuzda oldukça ittihad bulmuşken, tahrirde hâlâ hey'et-i asliyyelerini muhafaza ediyor, ekânim-i selâse gibi sözde gûya müttehid ve hakikatte zıdd-ı kâmindir.

Bir maslahat ne kadar tafsil olursa, ifadede hiç fasıla vermemek mültezem olduğu için, muharrerâtın emvâc-ı zulmet gibi birbirini teâküb eden satırları, efkârı keşâkeşinden kurtarmak mümteni' birer girdâb-ı hâildir.

Müellefât-ı edebiyede sanat ve ziynet göstermek maksad-ı aslî hükümüne girdiğinden, kelâmın bünye-i vücudu olmak lâzımgelen mânâ pek çok âsârda satılık elbiseyi irâe için istimâl olunan ağaç parçalarına mü-mâsildir.

Ifadede mecaz bir suretle mücaz olmayacak kadar revac bulduğu için âsârımız letâfet-i tabiiyyeden mahrum olduktan başka ekseri hakikatten dahi âtıldır.

(*Istîrad*)

Bu mülâhazat edebiyatın tarzına aittir. Üdebâ-yı sâlifeye tariz addolunmasın. Meşâhîr-i eslâfın te'lifâtı nakîseli dahi olsa, yine kemâllerine delâlet eder. Zira bir müellif ki devr-i maârifin evâiline müsâdif olur, icâd kuvvetine mâlik olunca, âsârı bir mertebeye kadar sûret-i gayr-i tabiiyyede bulunmak tabiat-i edibânesinin kadrine münâkız değildir. Nitekim mebâdi-yi hilkattaki bazı masnûâtın terkihi-âzâsında intizamsızlık görülmekle, kudret-i fâtıranın şânına halel gelmez.

(*Tekmile-i saded*)

Türkçemiz bir lisandır ki, bilkuvve şâmil olduğu muhassenâta göre, dünyada en birinci lisanlardan addolunmağa şâyândır. Çünkü zemin-i ifa-

desi menâkib-ı tabiiyyât için tertib olunmuş bir nümûne-hâne gibi üç iklim-i cesîmin mahsul-i tabiatını câmi' bulunduğu için, derûnunda cilve-sâz-ı tenezzüh olan ebkâr-ı endişe Arab bâdiyelerinin esmâr-i efkâriyle Rum ve İran çemenzârlarının ezhâr-ı âsârını cem'ederek gül-deste-i beyânına beğendiği gibi ziyinet verebilir.

Onunla mütekellim olan halk ise rûy-i arzın öyle bir arz-ı itidâli içinde yaşamaktadır ki, âfâkındaki letâfetin gökkubbesinde asla nazîri manzûr olmaz. Meğer ki, deryalarının aks-i mâisi sabah-i nev-bahârın semâi cevherden masnû' bir âyine-i abdârı andıran ebr-i havaîsine in'itaf ile tabiatın böyle enfüsü ve âfâkî iki bedia-ı rengini bir yerde itilâf eyleye.

Ya edebiyatımızda böyle üç büyük lisanın muhassenâtı mümtezic ve zamanımızın fikr-i kemâli mekânımızın bîkr-i hayaliyle müzdevic iken, âsârımız hüsn-i surette ne derece fâik olmalıdır ki, bize göre zâde-i tabiat denilmeğe lâayık olabilsin?

Bu mütâlâaya göre, edebiyatın hâli dahi mülkümüzde islâhına ihtiyaç olan nekâıs cümlesinden değil midir? Öyle ise zann-ı âcizânemizce esbâb-ı islâhı : Evvelâ kavâid-i lisanının mükemmel surette tedvîn ve temhîdi, sâniyen kelimâtın istimâl-i umumî dairesinde tahdîdi, sâlisen imlâ ve mânâca eczâ-yı lisan beynindeki irtibât-ı sûrinin ittihâd-ı hakikî haline gelecek kadar teşyidi, râbian rabt-ı kelâm ve ifâde-i merâm şivelelerinin tabiat-ı lisana tatbikan tâdil ve tecdîdi, hâmisen ifâdenin hüsn-i tabiisine hâil olan külfetli sanatlardan tecrîdi, suretlerinden ibarettir.

(Gelelim bu beş suretin vesâit-i husûlüne)

Birincisi : Elde mevcut olan kavâid-i Osmaniyyenin tâdil ve ikmâliyle tâmimen ve Arabî ve Fârisînin kavâid ü emsâl-i resâiline takdimen tâlimine tavakkuf eder. Zira bir adam ki, maârif-i edebiyeyi başka lisandan tahsil ede, elbette kendi lisanının edebiyatında taklid şâibesinden kurtulamaz. Tecdîd ise icâd demek olduğu mâlûmdur.

İkincisi : Türkçeye mahsus mümkün mertebe muntazam ve mükemmel bir lugat tertibiyle hâsil olur. Bu ihtiyaç bir vakitten beri umûmen hiss olunmaktadır. Hattâ bazı taraflardan *Kamus* ve *Burhan* mezcolunarak lugatın ibtidâki hurufu itibariyle bir tertib-i cedîde konulmak arzu olduğu gibi birkaç kere icrâatına dahi teşebbüs edilmişti.

Tasvir-i efkâr'ın mütâlâasına göre madem ki bir milletin mevzûât-i hassasını başka bir kavme tamamiyle tatbik etmek kabil değildir, Arap ve Acem için tertib edilen lugatlar dahi her ne surete girse Türkçede merci-i fesâhat olamaz.

Çünkü böyle bir lugat, lisanın rükn-i aslîsi olan Türkçe ile bunca istilâhât-ı ilmiyyeyi - ki terakkiyat-ı zamane âsârındandır - şâmil olmayacağı için, hiç bir vakit mükemmel olmak ihtimali yoktur. Bir de tasrif olunan kelimât-ı Arabiyyeyi lisanımızda (ekseriyet üzere masdar ve fâil ve mef'ul ve sıfat-ı müşebbehe ve ism-i zaman u mekân ve ism-i âlet ve mübalâğa ve tafdil ve tasgîr ve bazı kere dahi mâzi ve muzâri gibi) bir çok sîgada ve her sîgayı (cem' ve te'nîs-i eşkâline ve müzeyyedata nakl ile) müte'addid heyetlerde istimâl etmekteyiz. *Kamus*'un usulü ise yalnız madde-i lugatı zabt etmek ve eşkâline mânâ-yı aslî ve binâ-yı mâ-rufa mutabık olmayanları ilâve eylemekten ibarettir.

Bu halde tutalım ki *Kamus* evvelki huruf itibariyle tertib olunsun. Madem ki kavâid-i Arabiyye mazbûtu olmayan bir adam, derûnunda sîga vü eşkâl-i müsta'meleden istediği kelimeyi yine bulamayacaktır, nihayet birkaç yüz lugatın taharrisinde olan suûbeti izâleden başka bundan ne istifade olunur?

Bundan başka Arabî veya Fârisî pek çok kelimeler vardır ki lisan-i Osmanide bir veya birkaç mânâ ile ma'ruf iken *Kamus* veya *Burhan*'da meâni-yi zâide ve mübâyene ile mazbut bulunur. Bu suretle onların mezcinden hâsıl olacak bir lugat kitabından yalnız Türkçeyi bilenlere göre hîn-i müracaatta taglît-i zihinden gayrı ne hasıl olabilir? Bir de Arap ve Acem'in bizce müsta'mel olmayan birçok kelimâtını Osmanlı lugat kitabında ibkâ ile, edebiyatımızdaki nekâisin en büyük sebeplerinden ma'dûd olan garâbet-i elfâza bir cevâz-ı zımnî göstermenin ne lüzûmu vardır?

İşte bu delâilin isbât ettiği vechile bazı tertibâtını tagyîr ile *Kamus* ve *Burhan*'ı Türkçeye lugat ittihaz etmek tasavvuru ki Arap ve Acemin başlarına birer fes giydirmekle Türk milliyetine idhâllerini aramak kabildendir, hiç bir suretle kabil-i icrâ olamaz. Lugat Osmanlılar için yapılacaksa onların ihtiyacına tevfiğ olunmalıdır.

Üçüncü : (Galat-ı meşhur denilen) istimâl-i umumînin (lugat-i fâsiha itibar olunan) vaz'-ı aslîye tercihinine mütevakkıftır. Bu maksadı ise ehl-i kalemin rağbeti hâsıl eder. Hattâ lisanımızın bu bâbda bazı mertebe terakkisi dahi en büyükleri merhûm Akif Paşa olan bir takım müceddîdîn-i üdebânın himmeti sâyesindedir.

Dördüncüsü : Âsâr-ı mevcûdenin ifâdât-ı tabiiyye letâfetine mâlik olan makalelerinden müretteb ve muhakemeli bir müntehabât mecmuası tanzim ve mekteplerde tâlim olunmağa menûttur.

Edib-i müşârünileyh ile tarih sahibi Naîma ve eslâf ve muasırından sâir bazı üdebânın buna hizmet edecek hayli eserleri bulunabilir. Hele mânâ ve tabirlerinde olan gülüvv ve garabetle eskimiş bazı şivelerinden

kat'-ı nazar yalnız hüsn-i beyan için nesirde Veysi ve nazımda Nef'i en güzel numûne olur. Fakat bizde kitabetten maksat hizmet-i devlet olmak itikadı galib ve belki umumî hükmüne girmiş bir zann-ı kâzib olmasına göre, aklâm-ı devlet şimdiki tarz-ı ifâdeyi iltizâm ettikçe tecdîd-i şive mümkün değildir.

Beşincisi : Lisanımıza mahsus bir belagat kitabının telif ve tedrisiyle vücûda gelir. Bu yolda bir eser meydana getirmeğe himmet edenler için zannolunur ki, tezyinât-ı lâfziyyenin bahs-i cevâzı efkârda bazı mertebe ihtilâf hâsıl edecektir. Çünkü asrımızda hüsn-i tabiatla şöhet bulan üdebâyâ müracaat olursa, birçoğu tezyinâtın eski itibariyle bekâsını ister, bir takımı ise bilâkis cevâzını bile kabul etmez ki, evvelkisi âsâr-ı Arabiyyeye ve ikincisi efkâr-ı garbiyyeye meftûniyetinden hâsıl olmuş birer mütâlâadır. Vâkıa güzel sözün zâtında bir letâfet vardır ki, onun mehâsin-i bediyyeye kıyası hüsn-i fitrinin ziyet-i âriziyyeye nisbeti kabilinden olur. Lâkin madem ki eczâ-yı lisanımızın en büyüğü olan Arabîde eşkâl-i kelimât bir intizâm-ı küllî halindedir, Türkçenin âsâr-ı edebiyyesini sadelik letâfetini kaybetmeyecek surette bir dereceye kadar tezyin etmek kabil ve belki seci' ve tevâzün gibi bazı sanatlardan beri olarak güzel bir eser meydana getirmek daha müşkildir. Bu halde sırf ecnebi lisanlarına taklîd için şive-i ifadeyi takyîd neden tecvîz olunsun? Meâlde letâfet olunca, ifadenin hangi tarzını kabul etmez? Meğer ki mevzuunu tabiat-ı asliyyesinden çıkaracak kadar külfet ve garabet ihtiyar oluna.

Güzele ne yakışmaz! Varsa bazı tabiatsız meşşâtelere tezyinât-ı kabâih-pesendânesidir. Bir takım mahalle gelinlerini ucube kıyafetine getiren rengârenk düzgünler ve altınlı gümüşlü varaklar gibi.

Gerçi bir meşhur Fransız münşisinin itikadına göre, her âkıl-ı müeddeb elbiseyi ârâyiş için değil, tesettür maksadiyle iktisâ eylediği gibi bir âlim-i edeb dahi elfâzı tezyîn-i makâlden ise, tebyîn-i meâle sarfetmek lâzım gelir. Ama bize kalırsa tabiat-ı ifadenin haricine çıkmayacak kadar tezyinâtın kelâmın fesâhatına bir fâide gelmese bile, letâfetine halel terettüb etmez. Nitekim de'b-i mârufa mugayir olmayan libâs-ı fâhir bâtın ve zâhirin muhassenâtını tezyîd etmezse, tenkis de eylemez.

Binâenaleyh lisanımızda tezyinât-ı lafziyyenin bütün bütün itibâr-dan ıskâtı iktizâ etmez. Bize lâzım olan edebiyatımızı «hayru'l-kefâmi mâ fehimethu'l-âmmetu biselâseti makâlihi ve radiyethu'l-hâssatu bihakikati meâlihi»¹ ta'rifinin dâiresine ircâ' etmektir. Bu ise lisanımızda

¹ En iyi söz, halkın sadeliği dolayısıyla anladığı, seçkinlerin de hakikate uyduğu için benimsediğidir.

İran şivesinin câri olan tesirine bir nihâyet vermekle hâsıl olur ki, âsârımızı düşman-ı hakikat ve menfûr-ı tabiat olan i'zâm ve ibhâm nakiselelerinden kurtaracak vâsita dahi budur.

Erbâbına ma'lûmdur ki, ekser-i âsârında İran'ın tahriri tasvirine benzer. Birinde elvân ne kadar dil-nişin ise, diğesinde elfâz o kadar rengin olmakla beraber, biri menâzıra ve diğeri münâzaraya mutabık olmadığı için, ikisi dahi tabiatın hilâfındadır. Hattâ Acemin levâyah-i mersûmesine nazar olunsa, bir pehlivanın bıyığı mızrağından uzun ve medâyah-i manzûmesine bakılsa, bir mızrağın tûlu, mâh ile mâhî beyninde olan bu'd-ı mücerreden füzûn görülür.

Ma'rifetin sinn-i kemâli ıtlâkına şâyân olan bu asr-ı medeniyette, öyle bir takım heyâkil-i hâile meddâhlarını, hüsn-i tabiat ashâbi nasıl nedim-i efkâr edebilir? Dünyada hiç bir sâhib-i rüşd var mıdır ki gulyabani hikâyelerini istimâ'dan mahzûz olsun?

Bedî'in beyân

Mübâlaga makbûldür : Eğer aklen ve âdeten vukûu kabil ise. (Buna teblig tesmiye olunur.)

Ma'küldür : Eğer aklen mümkün ve âdeten bâtil ise. (Buna igrâk denilir.)

Medhûldür : Eğer bir münâsebet-i tevcih ile igrâk derecesine ircâ'ı mümkün olmamak üzere akıl ve âdetçe imkândan âtıl ise. (Buna gulüvv nâmi verilir.)

Üçüncü nev'in bilâ-şart cevâz-ı isti'mâline, var ise tabiatın muhasse-nâtıyla fıkdan-ı kanâat sebepdir. -Tabiatın muhasse-nâtıyla fıkdan-ı kanâat âsâr-ı Kudret'in mâ-fevkini talebidir.- Âsâr-ı Kudret'in mâ-fevkini taleb eden, edib değil, ne büyük bi-edebdir.

Netice-i murada gelemiz : Gerçi böyle bir maksadı her yerde olduğu gibi milletimizde dahi ancak efkârın kemâli ikmâl eder. Fakat şimdiden esasını vaz' etmek için bâlâda ta'dâd olunan vesâit-i nazariyyeyi fi'le getirecek bir veya birkaç büyük cemiyetin vücûdu lâzımdır ki, hüsn-i tabiatını cevâhir-i ma'rifetiyle tezyîn eden erbâb-ı edebden mürekkeb ve muhtâç olduğu esbâb ise, devletin himâyet ve mu'âvenetiyle müretteb olmalıdır.

Fakat böyle bir cemiyet Avrupa'da olan bazı emsâli gibi tertib edeceği lugat kitabını nass-ı kâtı' ve göstereceği kâide ve nûmuneleri hükm-i şâri' suretinde tutacak olursa, edebiyatımızı matlûb üzere tecdid etse de,

umûmun efkârını kırk elli ferдин ma'lûmât ve tabiatıyla tahdîd edeceği için, belki zararı fâidesine gâlip gelir.

Bu kabilden olan cemiyetlerin vazifesi, ehl-i edebe hükûmet değil, hizmet etmektir.

Tabiat-ı edîbâneде hürriyet bir derecededir ki hiç kimsenin istiklâline mahkûmiyet şânlarından olmadığı için erbâb-ı kalemin umûmuna «cumhûr-ı üdebâ» tesmiye olunmuştur.

İşte milletin delil-i nâtıkıyeti olan lisânını ıslâh etmek gibi bir maksad-ı celîlin ihzâr-ı esbâbına her kim teşebbüs ederse, yâd-ı cemîline bekâ-yı ebedî veren müceddidlerden olmak şerefini ihrâz edeceğinde şüphe etmeyiz ki, bu da cümleden ziyade heyet-i devletın şânına yakışıır.

Hatıra

Bu makalenin tarz-ı ifadesi edebiyatın sadeliğini arzudan ibaret olan mevzûuna mugâyir ise de *Tasvir-i efkâr*'ın kavil ve fi'linde bir nev'i tenakuz addolunmasın. Muradımız lisanın ıslâhı için erbâb-ı iktidâra bir mürâcaat-ı hâlisânedir. Yoksa böyle bir emr-i hatîrde âsâr-ı hakîrâne-mizi misâl göstermek her halde haddimizin fevkünde olduğunu lisan-ı acz ile itirâf ederiz. (*Tasvir-i Efkar*, nr. 416, 16 Rebiülâhır 1283/29 Ağustos 1866; nr. 417, 19 Rebiülâhır 1283/1 Eylül 1866.)

(*Makalât-ı Siyâsiyye ve Edebiyye*, İstanbul 1327/1911, s. 102-118.)